

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ИСТОРИЧЕСКО БОГОСЛОВИЕ“

Професионално направление: 2.4 Религия и Теология

(История на православно богословие през XX век)

ЯРОСЛАВ ПЕЛИКАН И ПЪТЯТ НА ИСТОРИКА КЪМ ЦЪРКВАТА
(чрез Преданието към Православието)

Теодор Асенов Аврамов

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

Научен ръководител: проф. д-р Павел Николов Павлов

2023

Дисертационният труд се състои от 284 стандартни компютърни страници. Дисертацията съдържа Предговор, Увод, Три глави, Заключение и Приложения. Научният апарат включва 679 бележки под линия.

Дисертационният труд бе обсъден и предложен за публична защита на катедра „Историческо богословие“ в Богословски факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ от 14.06.2023 г..

Съдържание на автореферата

УВОД	8
ИЗЛОЖЕНИЕ	11
1.1 Ярослав Пеликан като ученик	11
1.2 Ярослав Пеликан като учител	18
1.3 Преминаването на Ярослав Пеликан към Православието	28
1.4 Заключение	31
САМООЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ	34
НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА	35

Съдържание на дисертационното съчинение

ПРЕДГОВОР	V
УВОД	1
Контекст	6
Състояние на изследването	10
ПЪРВА ГЛАВА: УЧЕНИКЪТ	13
1.1 Родителите	13
1.2 Първи стъпки – ранните години	15
1.3 Семинария и Университет	18
1.3.1 Ранни влияния: Матю Спинка или Вилхелм Паук?	19
1.3.1.1 Вилхелм Паук	20
	3

1.3.1.2	Матю Спинка	22
1.3.2	Решението	27
1.4	Първи стъпки, отново	28
1.4.1	Академичните интереси – от философия към история	29
1.4.1.1	Академични и административни задължения	29
1.4.1.2	Академична и изследователска дейност	31
1.4.2	„Валпараисо“ и „Конкордия“ – проблемът в Мисурския Синод	33
1.4.3	Закон и Евангелие в лутеранското богословие	37
1.4.4	Историята като Закон и Евангелие у Пеликан	38
1.5	Чикаго: Академична свобода	43
1.5.1	Влиянията: прот. Г. Флоровски и Харнак	44
1.5.1.1	Теодосиус и Адолф фон Харнак	44
1.5.1.2	Прот. Георги Флоровски	51
1.6	Еванстън – Срещата на Учителите	52
1.6.1	„Превъзможването на историята чрез историята“.	54
1.6.2	Между Преданието и преданията	58
1.7	Преминаването на Изток	62
1.7.1	„Формата на смъртта“	62
1.7.2	„Светлината на света“	65
1.7.3	„Отци, братя и далечни роднини“	67
1.7.4	„След монасите – какво?“ и „Православие и свобода“	68
1.7.5	„Финалността на Христос“	71
1.8	Изводи – пътят на историка	73
	ВТОРА ГЛАВА: УЧИТЕЛЯТ	75

2.1 Историческо Богословие	75
2.1.1 Prolegomena	76
2.1.2 Apologia	81
2.1.3 Екскурсуc: Историческо Богословие	88
2.2 Magnum opus: „Християнското Предание“	90
2.2.1 Дефиницията	90
2.2.2 Съборното Предание	96
2.2.3 Духът на Изтока	98
2.2.4 Средновековие и Реформация	105
2.2.4.1 Средновековно богословие на Запад	106
2.2.4.2 Реформация и Учение	110
2.2.5 Съвремие	111
2.3 От Аудитория към Администрация (1972-1989)	125
2.4 Кореспонденцията	127
2.4.1 Аутлер, прот. Флоровски, Пеликан	129
2.4.1.1 Кореспонденцията между Аутлер и прот. Флоровски	129
2.4.1.2 Кореспонденцията между Аутлер и Пеликан	136
2.4.1.3 Кореспонденция между прот. Флоровски и Пеликан	148
2.5 Изводи – чрез Преданието	156
ТРЕТА ГЛАВА: ПРАВОСЛАВНИЯТ	159
3.1 История и история	159
3.1.1 Косвена приемственост	161
3.1.2 Пряка приемственост	163
3.1.2.1 Ново и старо, ортодоксия и креативност	164
3.1.2.2 Срещу течението: Гибън	167

3.2 Историкът и историята	168
3.2.1 Полиглотът историк	169
3.2.2 Затруднението на историка	170
3.2.3 Приемственост в посоката	177
3.3 Последни години	179
3.3.1 Обръщането	181
3.3.1.1 Credo	185
3.3.1.2 Руският Христос	187
3.3.2 Връщане към дома	190
3.3.3 Завръщане към началото	191
3.3.4 „Коя земна слава остава неизменна“	193
3.3.5 Претенции	194
3.4 Изводи – към Православието	197
ЗАКЛЮЧЕНИЕ – „МЯСТО ЗА ПОЧИВКА“	199
ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ	204
ИЗПОЛЗВАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	205
Извори	205
Литература	205
На Кирилица	205
На Латиница	206
Медийни публикации	213
ПРИЛОЖЕНИЯ	215
Сбита биография на Ярослав Пеликан	215
Пълна Библиография на Ярослав Пеликан	220

Трудове на Ярослав Пеликан преведени на български език	268
Библиография за Ярослав Пеликан	269
Подбрани рецензии върху трудове на Ярослав Пеликан и свързани с него трудове	270
Рецензии	270
Трудове свързани с теми и текстове на Ярослав Пеликан	273

Увод

„*Cor ad cor loquitur*“¹

Какво имаме предвид, когато говорим за Предание? Възможно ли е да идентифицираме и докажем съществуването на жив, кохерентен и вътрешно свързан феномен, който да отговаря на понятието? Тези въпроси са фундаментално нови и формулирани за първи път експлицитно от Джон Хенри Кардинал Нюман в известното му есе². Неговия текст не просто поставя въпроса, а поставя началото на третирането на Преданието като обект на богословско изследване, а не просто даденост.

В по-ново време наблюдаваме все по-задълбочаващото се внимание и развитие на дискурса за „традиционните ценности“, откъдето и въпросът за Преданието се появява по много належащ, макар и невидим начин. Популяризирането на наративите за новообръщенци публични личности не е нов феномен, но в изграждането им обикновено доминира триумфализъм от страна на възприемащата общност против онази, от които те са се отделили. Православието, особено в англоезичния свят, не е подминато в това отношение и много често, особено през втората половина на миналия век то става нов дом за по-традиционно настроените от други общности. В повечето случаи, обаче, новообръщенците изключително бързо придобиват голяма гласност *ad extra* и образа на новия им дом, който те представят, става почти неразбираем за отрасналите в него. По този начин се изгражда една идеологична крепост, отъждествявана с Православната църква, която бива отъждествявана именно с идеологии, принципно нямащи място там. Тази по-широка рамка е фактор, допринасящ за **актуалността на изследването**. Подходът ни тук няма да бъде директна полемика, а по-скоро опит за алтернативен наратив върху конкретна личност – Ярослав Пеликан – който освен пример за път на обръщане различен от горния прекарва и целия си живот в изследването и проследяването на Преданието.

¹ „Сърце на сърце говори“. Думите върху герба на Джон Хенри Кардинал Нюман.

² Newman, John Henry. *An Essay on the Development of Christian Doctrine*, London: Longmans, Green, 1920.

По този начин формулираме и **обекта** на изследването – пътят на Ярослав Пеликан към Православната църква в многообразието на неговите стъпки. **Предметът** на изследването е библиографичния корпус на Пеликан, както и непосредствения му контекст.

Предвид не особено големия достъп до Пеликан, библиографски и житейски, в България **целта** е той да бъде представен, но и трудовете му да бъдат аналитично разглеждани като особено приноси за изграждането на богословско-историческия му метод, който при него, както често се случва, е неизменна част и от личния му живот.

За проследяването на пътя му, представянето на методологията му, академична и житейска, се открояват **задачите**, които, против доброто академично предание, не съвпадат със структурата на изследването пряко. Те са: 1) създаване на подробна биография на ранния периода от живота на Пеликан, позволяваща осмислянето на контекста, в който той израства; 2) изследване на учените, имали водеща роля в развитието му и проследяване на дължания се на това източен заход; 3) представяне на най-големият му и значим труд „The Christian Tradition“³; 4) изследване на новооткрити и неизследвани изворови документи, които продължават биографичния разказ и подчертават връзката му с някои водещи изследователи; 5) създаване и контекстуализиране на биография на Пеликан за периода преди възприемането му в общение с Православната църква; 6) анализиране на обръщането му и рецепцията на това събитие; 7) създаването на кратка и схематична биография, и пълна библиография. Последната задача, присъстваща не особено експлицитно, е позиционирането на Пеликан сред православните богослови в англоезичния свят.

Използваните **методи** за провеждането на изследването, подобно на задачите, не са изолирани в отделните части от структурата му. Те включват: исторически, историко-аналитичен, сравнително-аналитичен, просопографски, систематичен. Поради

³ Pelikan, J. The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine, Vols. 1–5. Chicago: University of Chicago Press, 1971–1989.

множеството източници и извори често се налага тяхното преплитане и съвместна употреба. Състоянието на изследването е описано в **Увода**.

Структурата на дисертационното съчинение се състои от Предговор, Увод, Три глави с подглави, Заключение, Използвана литература (общ брой 155 книжни тела, от които 19 на кирилица, 135 на латиница, както и 4 архивни единици) и Приложения.

Изложение

Предговорът представя кратко историята на изследването. В **Увода** са изложени причините за избора на тема, нейната актуалност, предмета, целите, задачите и методологията, които определят структурата на съчинението, както и сбито представяне на изследванията, посветени на темата.

1. Ярослав Пеликан като ученик

Първа глава – „Ученикът“ – проследява непосредствената семейна история на Ярослав Пеликан и представя първия период от живота му, от 1923 г. до 1962 г. Подглавите, седем на брой, съдържат разгръщането на различни аспекти от средата му.

Бащата на Ярослав Пеликан – Ярослав Пеликан Старши, е роден в Чехословакия през 1899 г., но скоро след това емигрира в САЩ заедно с баща си – Ян Пеликан. Негов преподавател е Теодосий Харнак, бащата на Адолф фон Харнак. Около 1899 г. се премества в Охайо, САЩ. Там той става един от основателите на Словашката Евангелска Лутеранска Църква на Аугсбургското Изповедание в Съединените Американски Щати. Тази общност е формирана от емигранти, които се пренасят в САЩ между 1848 г. и 1890 г. и е известна със своята консервативност и литургично-богат обред. Майка му, Анна Бузекова Пеликан, е родена в Шид, Войводина, Сърбия. Тя емигрира в САЩ в същата вълна като бъдещият си съпруг и се заселва в Ню Улм, Минесота, където завършва колежа "Доктор Мартин Лутър" и работи в неделно училище към енория, принадлежаща към лутеранската общност, която е водена от бъдещия ѝ тъст. Помежду си те разговарят предимно на сръбски език, но още от ранна възраст Ярослав Пеликан израства в семейство и среда на полиглоти. Те са и първите му учители по богословие, честа тема на разговор в дома им. От тях той придобива „радостно виждане за света и сериозност в делата“, „желязно чувство за дълг“ и „просто славянско благочестие“ характерно за майка му, а от страната на баща си – „отношение към Творението, висока енергичност, капацитет за

продължителна интензивна работа, както и способност да заспивам почти мигновено⁴, последното от които особен дар за насочилите се към сериозен академичен труд.

Пеликан получава класическо немско образование за периода в училища свързани с църковната структура, в която служи баща му. От съвсем ранна възраст показва особен афинитет към езици, особено класически, а в ученическия си период – и съвременни. През есента на 1942 г. Ярослав Пеликан, когато постъпва в Семинарията „Конкордия“, получава подкрепа от двама от преподавателите си в Семинарията, които му позволяват да провежда свои изследвания. Родителите му осъзнават, че той е подходящ за академична работа, а не за пастирско служение. В Семинарията се разделят на две „школи“ - едната насочена към висока академична традиция, а другата към по-консервативно лутеранско предание. Пеликан има интерес към историята на догматите, за което бива насочен към преподавателите Матю Спинка и Вилхелм Паук в Чикагския университет. Той започва докторска програма на университета на двадесет годишна възраст, докато все още е втори курс в Семинарията. Първоначалния му интерес към историята остава на заден план, когато е принуден, поради напускането на първия, да работи под ръководството на Паук. Той става и основният учител на Пеликан поне до 1950 г. В този ранен период вниманието на Пеликан е насочено почти изцяло към Реформацията и контактите на Мартин Лутер с наследниците на Ян Хус. Матю Спинка, първото желание за академичен наставник на Пеликан, има съвсем различен фокус. Той е един от малкото задълбочени църковни историци, занимаващи се с Православието и най-вече в неговите славянски проявления. Това е показателно за несбъднатите ранни интереси на Пеликан.

Той завършва бакалавърската степен⁵ на образованието си през 1946 г., а през същата защитава и докторската си дисертация⁶ от Чикагския Университет. Веднага след това е привлечен като преподавател във Университета „Валпарейсо“, а три години по-късно и в Семинарията „Конкордия“. И на двете места първо се насочва към историята,

⁴ Pelikan, J. „A Personal Memoir“. p. 35.

⁵ The Bible of Kralice. B.D. thesis, Concordia Theological Seminary, 1946. (непубликувана).

⁶ Pelikan, J. Luther and the Confessio Bohemica. PhD diss., University of Chicago, 1946 (непубликувана).

но по-късно бива насочен към по-философски дисциплини или такива пряко свързани с интелектуалната история на Реформацията. В този период той има желание да бъде учен „под прякото назначение на църквата“⁷. Това, по-късно, ще се окаже невъзможно. В „Конкордия“ той има и административни задължения, както и често му се налага да замества Отто Крецман, Президента на университета, на официални събития. И двете места, на които Пеликан преподава, са под прякото ръководство на Мисурския Синод (Lutheran Church Missouri Synod – LCMS), а в този период назрява конфликт в синода, който ще направи фокусът на Пеликан невъзможен. Основният конфликт се дължи на две школи, условно – традиционната и историко-критичната – за чиито представители става невъзможно да работят заедно, най-вече поради консервативния подход на синода.

Този конфликт е и фонът на първата проява на критичното отношение на Пеликан към преданието в което е израснал и отчетливо може да бъде видяно в неговото тълкуване на закона и Евангелието, като богословски локуси в лутеранската система. Неговото кратко изследване върху темата⁸ е и първия му публикуван текст, който не е пряко свързан с дисертационния му труд. Самата статия е остра критика на традиционното схващане за проблема в лутеранските среди и пряко свързана с навлизането на различни идеологии. След седем години на двете преподавателски позиции Пеликан се мести в Чикагския Университет, където открива дълго търсената академична свобода. Именно там той пренасочва вниманието си към преподаване и изследване на християнската мисъл в по-широк план. Той вече не е ограничен от методологичните рамки на предишната си среда и отделя повече внимание на изучаването на Изтока. Той предлага лекционен курс на тема „История на християнската мисъл“, който той вижда като преработка на идеята за *Dogmengeschichte*, наследена от Харнак. Той организира също така четири семинара годишно, които изучават конкретни идеи чрез отделни личности, като сравняване на „*Cur deus homo*“ на Анселм Кентърбъри с „*De incarnatione verbi dei*“ на св. Атанасий Велики. Преминаването му към Чикагския университет му дава възможност да насочва

⁷ Pelikan, J. „A Personal Memoir“. p. 38.

⁸ Pelikan, J. „History as Law and Gospel I“. *The Cresset*, 12:4 (1949), 12–17.

вниманието на студентите към области на християнската мисъл, които биха могли да бъдат разглеждани като съмнителни или дори отстъпнически в предишната му среда. През това време той настоява новопостроеният параклис да бъде посветен на св. Григорий Нисийски, което се случва. Този период е време, в което Пеликан отделя все повече внимание на изучаването на светоотеческото наследство.

Именно тук ясно се откроява за първи път ролята на прот. Георги Флоровски и връзката му с Пеликан. Контекст на тяхната първа среща е работата им в комисията по „Предание и предания“ към „Вяра и Порядък“ в началото на втората половина на миналия век. В тази комисия са събрани заедно, освен други, Пеликан, Паук и прот. Флоровски. Работата им е насочена към схващането и изследването на ролята на Преданието. През следващите години Пеликан нарастващо припознава прот. Флоровски като съмишленик, учител и провокатор. Работата им заедно се оказва плодотворна. Докладът⁹ подготвен от Пеликан за работата на комисията става и нейн официален, а също така маркира и момент на промяна в работата на автора ѝ. Два нюанса в този текст са важни. Първият, не толкова експлицитен, е деликатното критично отношение на Пеликан към лутеранското наследство на историческото богословие. Вторият, съвсем видим, е фокусът му върху ролята на историята в богословието.

Малко след издаването на този текст Пеликан се мести от Чикагския Университет в „Йеил“ като Titus Street Professor по Църковна история. Тази промяна е значима, защото е част от вече отбелязаната траектория, отдалечаваща Пеликан от първоначалното му обкръжение. В „Конкордия“ и „Валпарейсо“, както и в Чикагския университет дисциплините, които той преподава се намират в аналогичните на Богословски факултет в съответните институции. В „Йеил“, обаче той прекарва само три години в Богословския департамент (Divinity School) на университета, преди да се премести в Факултета по науки и изкуства (Faculty of Arts and Sciences). Прехода към секуларни катедри и преподавателски роли е важен, защото Пеликан е един от най-категоричните, а по-късно и сред

⁹ „Overcoming History by History“. – In: Lampe, G. H. *The Old and the New in the Church: Studies in Ministry and Worship of the World Council of Churches*, London: SCM Press, 1961, 36–42.

най-категоричните, апологети на мястото на професионалното богословско образование в полза на по-широката общественост.

Влошаващата се ситуация в LCMS вероятно е един от основните фактори, които допринасят за приемането на поста в „Йейл“. Този пост включва напускането на две постоянни места, които Пеликан е имал до този момент в живота си – Средния Запад и LCMS, или по-скоро църковните образователни институции, принадлежащи към него. Първото място е заменено с ново убежище в Ню Хейвън, спокоен университетски град на източния крайбрежен район на САЩ, който предоставя добри условия за живот на семейството му и лесен достъп до библиотеките на някои от най-добрите университети в страната. Второто място е сменено със секуларен университет. Позицията на Пеликан в „Йейл“, както и в други не-църковни институции, ще бъде катализатор за някои от най-влиятелните му позиции, свързани с взаимоотношенията между богословието и университета, както и за пътя му към Църквата. Този буквален преход съпътства и метафоричния път, на този етап приближаване, към Изтока и Православието. Той е най-адекватно проследим, основно поради липсата на други извори, чрез общ поглед към библиографията му за периода.

Първият от важните текстове за периода е „The Shape of Death“¹⁰, която е първото конкретно връщане на Пеликан към ранната Църква и светоотеческото наследство. Относително сбито в нея авторът разглежда четири представи за смъртта в християнството, започвайки с Тациян, през св. Киприян Картагенски и Ориген, към св. Иринеи Лионски. Самата тя е интересна, но не особено свързана с настоящето изследване освен с разкриването на променящите се интереси и насоченост на Пеликан.

„The Light of the World“¹¹ – вторият важен текст – продължава тази насоченост, но демонстрира един особен подход на Пеликан – проследяването на конкретна идея, образ или подход в многообразието на неговите проявления в конкретен период от историята

¹⁰ Pelikan, J. *The Shape of Death: Life, Death, and Immortality in the Early Fathers*. New York: Abingdon Press, 1961.

¹¹ Pelikan, J. *The Light of the World: A Basic Image in Early Christian Thought*. New York: Harper, 1962.

на Църквата. Той не е радикално нов, но е постоянен. Тук това е образът на светлината в античността, често търпящ критика за слънцепоклонение, но от Пеликан осмислен като литургичния корен („Свете Тихий“) и контра-арианското разбиране на св. Атансий за Господ Иисус Христос като сиянието на Отца.¹² В този текст има и развита чувствителност към иконографията, но не е изразена особено отчетливо.¹³

Следващите четири текста, които маркират тази промяна и са изразение на още аспекти на отчуждаването на Пеликан от родното му предание, са статии. Първата¹⁴ съдържа апел към промяната в разглеждането на Лутер, а и цялостното наследство на Реформацията, като имащо основата си в по-ранното наследство на Църквата. Той се обръща към тази тема достатъчно дълго, за да не е прекалено очевиден основния фокус: завръщането към Отците, академично и духовно, като правилната стъпка в общата работа на всички богослови. Той разгръща това и представя три критерия: критерии, необходими за „правенето“ на богословие: сериозно внимание и отношение към богословското предание; братско отношение към богословското съвремие и съвременници; и отношение към извън църковната и богословска мисъл. Накратко – отци, братя и далечни роднини.

Втората статия¹⁵ е традиционно историческо изследване на съдбата на монасите и манастирите след Реформацията в Западна Европа. При проследяването на резултатите от премахването на аскетическото предание в протестантските общности той е повече от критичен, подчертавайки неспособността на Реформацията да предостави алтернативи. Статията е написана по случай 450 години от Реформацията и допълва критичното му отношение към нея.

¹² Ibid. p. 33–55. Дори и бегло познание на трудовете на прот. Г. Флоровски е достатъчно при по-горе споменатото тълкуване да се види ясно влиянието на няколко текста: Florovsky, G. „Creation and Creaturehood“ – In: *Collected Works of Georges Florovsky*, Vol 3. 1976, p. 43–78; Първоначално публикувано като Флоровски, Г. „Тварь и тварность“. – В: *Православная Мысль. Труды Православного Богословского института в Париже*, вып. 1, Париж, 1928, с. 178–212, И други.

¹³ Ibid. p. 31.

¹⁴ Pelikan, J. „Fathers, Brethren and Distant Relatives“. *Concordia Theological Monthly*, 33:12, (1966), p. 710–718.

¹⁵ Pelikan, J. „After the Monks–What? Luther’s Reformation and Institutions of Missions, Wel-fare, and Education“. *Springfielder*, 31 (1967), 3–21.

Третата статия¹⁶ е разгърната версия на негово слово по случай дипломирането на курс във „Валпарейсо“. В нея той използва арианството като пример за неправилен подход към поддържането на взаимоотношението между православието (ортодоксията) и свободата. От там той извежда друго противопоставяне в съвремието си – сляпото следване на учения и догмати, от една страна, а от друга – свободното отричане и промяна на всичко наследено. И двете, не гласно, са насочени против развиващия се в LCMS конфликт в този период. Във всички тези статии проличава за първи път конкретно внимание към аскетичното предание, литургичния коректив, християнския елинизъм (по далечно) и светоотеческото наследство при Пеликан. Тези елементи ще стават водещи от тук нататък, особено в неговия капитален труд „The Christian Tradition“¹⁷.

Всички тези статии са важни не само поради разкриването на Източния уклон на Пеликан, но защото бележат и едни от последните му академични контакти с издателствата и институциите, в които той започва академичния си живот.

Последната книга¹⁸, която обединява в себе си всички до тук обсъдени аспекти под общата структура на историята, е от голямо значение. Тя методологично затвърждава подхода в „The Light of the World“, но този път се насочва към схващането на Господ Иисус Христос и ролята му в историята, както това е изразено в Тертулиан, Ориген, донатизма, монтанизма и Евсевий Кесарийски. Особено важно в нея е схващането на задачата на историята в християнски контекст, което тук е само загатнато, но на по-късен етап получава значително разгръщане. Завършвайки тази студия, Пеликан извежда методологичното значение на евсевиевата Църковна история, като преминаването от местна история, през обща към католична, съборна история – засягаща, оправдаваща и възпоменаваща Христос навсякъде и винаги.¹⁹

¹⁶ Pelikan, J. „Orthodoxy and Freedom“. *The Cresset*, 30:8, (1967), p. 14–17.

¹⁷ Pelikan, J. *The Christian Tradition*, 5 Vols. Chicago: University of Chicago Press, 1971–1989.

¹⁸ Pelikan, J. *The Finality of Jesus Christ in An Age of Universal History: A Dilemma of the Third Century*. *Ecumenical Studies in History*, 3. London: Lutterworth, 1965; Richmond: John Knox Press, 1965.

¹⁹ *Ibid.* p. 56.

До тук представените нишки очертават първия етап от пътя на Пеликан към Църквата, който все още само загатва окончателната си насоченост. Подчертаните богословски локуси дават добра възможност за проследяването им в развитие. Междудличностните контакти, особено тези с Паук и прот. Флоровски, маркират още една траектория и елемент от промяната, които ще получат своето изпълнение по-късно.

2. Ярослав Пеликан като учител

Вторият период от живота на Пеликан, условно тук имащ начало през 1969 г., не е отделен поради променена административна позиция, а поради трудът, който стои в центъра му – „The Christian Tradition“. Той е един от най-големите приноси на Пеликан за академичния свят, и не само, но и краеъгълен камък в неговия път към Църквата. Това е изградено в рамките на Втора глава от изследването, но преди разглеждането на пеликановия *tagmit opus* две други книги, които са и подготвителни за него, предоставят много добра възможност за осмислянето на още един аспект от мисълта на Пеликан, който има огромно значение – историята и взаимоотношението ѝ с богословието.

Първата от тях²⁰ е своеобразен предговор на целия проект на Пеликан. Нейния вдъхновител – Джон Хенри Кардинал Нюман – заема водеща позиция в оформянето на схващането на автора, основна опозиция на когото е Харнак. Книгата започва със сравнителен анализ на богословските позиции относно развитието на учението на Църквата при протестантизма и римокатолицизма, като авторът представя римокатолическите аргументи по апологетичен начин, но се въздържа от полемики. Въпреки това, по-голямата част от позициите, които подкрепя, могат да бъдат отнесени и към Православието. Втората част на книгата е най-обемната и съдържа три различни, но методологически свързани изследвания на ключови учения в историята на Църквата от първото хилядолетие, всяко едно от които – точка на конфликт между православни, римокатолици и протестанти.

²⁰ Pelikan, J. *Development of Christian Doctrine: Some Historical Prolegomena*. New Haven: Yale University Press, 1969.

Пеликан обсъжда елинизацията като тема, свързана с учението на Църквата. Той сравнява две позиции, едната на Харнак, която вижда елинизацията като упадък на християнството, а другата на Лесли Деуарт²¹, който я приема за естествено развитие в миналото, но не повече важна. Пеликан формулира принцип, който разграничава еретическите системи от православието чрез отдаденост към миналото и настоящето. Разговорът за развитието на учението на Църквата е належащ проблем за Пеликан, тъй като нюмановото разбиране за учението е било подложено на критика. Той използва историческото разбиране, за да разреши казуса за възнесението на Богородица изразено като догмат на римокатолическата църква.

Пеликан идентифицира търсенето на осмислянето на формулата на св. Викентий Лерински като ключов проблем в богословието. Той вижда задачата на историческото богословие като своеобразна картография на проблема и подчертава важноста на слушането и хармонизирането собствените открития с хора, а не само соловите изпълнители в историята. Пеликан критикува школската представа за *Dogmengeschichte* и насочва вниманието към историята на учението като дисциплина, която да балансира без да изпада в крайности. За да прави това, тя и практикуващите я трябва да култивират особен сетивен апарат, чувствителен не само към промените, а и способен да разпознава приемствеността, присъща за различните учения в Църквата и за собствения ѝ живот.

Историята на учението на Църквата е различна от историята на Църквата като отделна дисциплина и трябва да се балансира без да изпада в крайности. За Пеликан, фокусът трябва да бъде върху развитието на учението, а не върху границите или общата легитимност на развитието. Потенциалът за прекратяване на полемиките се основава на изследването на развитието на учението, а не на въпроса за границите или легитимността

²¹ ²¹ Има няколко отправни позиции, които Dewart излага относно специфичното състояние на модерния свят, в който „най-накрая християните могат да съчетаят непроменимостта и развитието на учението“. Cf. Dewart, L. *The Future of Belief*, New York: Burns & Oats, 1967, p. 142. Тази позиция е критикувана от Пеликан, който подлага на съмнение фундаменталната ценност и правота на съвременното състояние на света. „Но ако основния проблем е разбиране за християнското учение, което абсолютизира миналото, наистина по-добре ли е съвременното виждане, което абсолютизира настоящето.“ Pelikan, J. Op. cit. p. 30.

му. Историята на догматите и развитието на учението на Църквата не трябва да бъде просто учебник по между-християнски спорове, а да се изследва с особен акцент върху приемствеността.

Следващата книга²² съдържа нехарактерна и едвам доловима полемичност. Тя е разгърнат аргумент за „правенето“ на богословие чрез историческото богословие. Двете заедно разкриват известно напрежение – това между историята и богословието, особено в контекста на изследването на развитието на учението на Църквата. В цялото изследване преобладава англоезичното схващане за историческото богословие, което почти изцяло се занимава с историята на учението на Църквата. Развитието му е водеща категория. Пеликан представя няколко модела за проследяването на това развитие както и привежда исторически примери за тях. Навсякъде той акцентира основно приемствеността като основна характеристика на правилното осмисляне на развитието, ако се приеме, че такова има.

Пеликановия *magnit opus* „The Christian Tradition“ е особения му принос и ярък изразител на методологичните позиции на Пеликан. Първият и вторият том, като имащи по-голяма връзка с разглежданото тук, подлежат на по-подробно представяне и изследване, докато останалите са по-скоро фонови. Дефиницията на изследваното от Пеликан също е важна: „Онова, което Църквата на Исус Христос вярва, учи и изповядва въз основа на Словото Божие: това е християнското учение“²³. С нея той противодейства на няколко посоки на изследване, но преди всичко се опитва да утвърждава именно Църквата, като мястото на изследване на учението ѝ.

Един от начините, по които Пеликановият еклисиологичен поглед допринася за неговото богословско-историческо начинание е чрез включването на литургични и учителни елементи в дефиницията. Въпреки това, акцентът винаги е върху Църквата като служеща и моляща се организация. За Пеликан, писанието се разгръща и тълкува след

²² Pelikan, J. Historical Theology: Continuity and Change in Christian Doctrine. New York: Corpus Books; London: Hutchinson, 1971.

²³ Pelikan, J. The Christian Tradition, Vol. 1, p. 1.

като е прочетено в литургията, а Евангелието е проповядвано заедно с пастирска молитва. Той счита, че младите биват обучавани в благочестие поне толкова, колкото са учени на догматите на Църквата. По този начин, историкът на учението на Църквата трябва да се опита да достигне онова, което се вярва, като „скрития смисъл“²⁴ на онова, което се изповядва. Това пояснение допълва вече направените наблюдения и демонстрира практичния характер на Пеликановото разбиране за Църквата като жив организъм, а не просто като институция за обнародване на догмати. Въпреки риска от пресилената биологична образност, литургичността на Църквата, в не стриктно богослужебен смисъл, най-добре демонстрира нейния живот и принцип на съществуване. Точно това е водещото при Пеликан. Той може да тълкува и описва учението на Църквата по различен начин, който по-късно в живота му ще го доведе до прага ѝ.

Темите, засегнати от Пеликан в първия том допълват дефиницията. В първата част, наречена „*Preparatio Evangelica*“, Пеликан обхваща основните богословски процеси, които са се случвали в първия век от съществуването на Църквата, включително тези отнасящи се до схващанията за „истинския Израил“, проблема с приемането на езичници в християнството, конфликтите между християнството и класическата философия, и начините, по които ранната Църква е тълкувала Свещ. Писание. Във втората глава Пеликан представя развитието на учението на всички групи, които по-късно ще бъдат определени като еретически, включващи периода от края на първи век до средата на трети. Той подчертава важността на разглеждането на тези системи като първоначално части от църковните общности и избягването на опростенческо именуване на големи течения. Краят на главата включва изложение на критериите за апостолска приемственост и акцент върху епископското служение като важен фактор за автентичност на дадено учение.

Следващите три глави на книгата са посветени на класическите теми за *Dogmengeschichte*, а именно на догматите и вероопределенията, приети от първите четири Вселенски събора. Вместо да приема догматите във финалния им вид и по този начин да

²⁴ Pelikan, J. *Historical Theology*, p. 109.

разгръща противостоящите им позиции, Пеликан започва с вторите, като остава достатъчно пространство, за да се опишат вътрешната им логика и кохерентност, като всичко това се случва с не-апологетичен тон. При представянето на православните виждания включването на литургичното предание и практика на благочестие на Църквата стават решаващи фактори, макар и чисто богословските аргументи също да имат своето място. Така дефиницията за учението на църквата подплатява историята на развитието ѝ и позволява фокусиране върху пълната картина, вместо върху фрагментираната, която може да бъде лесна жертва на тенденциозни нападения. Последните две глави на книгата разглеждат теми, които рядко се обсъждат при изследванията на историята на учението на Църквата. Едната от тях е разделението между природата и благодатта, която изисква внимателно проучване на източната антропология.

Последните две глави обхващат теми, които не често се обсъждат при опитите да се разгледа историята на учението на Църквата. Едната от тях е разделението между природата и благодатта, която е станала особено актуална през последните тридесет години. Това е една от точките, които свързват Пеликан с учение, което е в значителна степен противоположно на неговите ранни години в LCMS. Влиянието на учителя му – прот. Георги Флоровски, е ясно видимо дори в теми, които не са най-често свързвани с неговото име.

Включването на развитието на учението за природата и благодатта има двойна функция. Първо, то допълва една от основните липсващи части в изразяването на антропологията след формулирането на Христологичното халкидонско вероизповедание. Второ, Пеликан насочва вниманието на читателите към забравената на Запад богата източна антропология, което му отваря врати към автори, които не са основни при изразяването на това учение, за разлика от августиновата система. Това допринася за критиката към нео-томизма, който доминира в богословския свят на Пеликан, и допълнително укрепва Източната наклонност на неговата работа.

Вторият том на „The Christian Tradition“ е от голямо значение за православното богословие на Запад. Подзаглавието му „The Spirit of Eastern Christendom“ и

публикуването му във време на библиографски вакуум го правят важен фактор за работата на Пеликан, както и за академичната парадигма на Запад, особено след Харнак. Книгата е разделена на шест глави, като първата е методологично въведение към останалите, които се концентрират върху единението и разделението в Христос, иконоборските спорове, предизвикателствата на латинската църква, дебата за Бога на философите и Православието преди второто падане на Константинопол.

Пеликан представя кратко описание на темите, засегнати в неговата работа, което помага да се проследят осветените от него периоди. Той включва всички важни богословски локуси за Православното богословие *ad intra*, което го отличава от писаните до онзи момент англоезични трудове в тази сфера. Авторът избира да се съсредоточи върху теми, които имат пряка връзка с неговото виждане. Той проявява задълбочен интерес към светоотеческото наследство, като само съкращенията на използваните светоотечески извори наброяват петнадесет пълни страници. В началото на въведението си, Пеликан изразява своя отговор на Харнак и Гибън, чието отношение илюстрира каноничното отношение на Западната историография към историята и учението на Източното християнство. Той споменава и „романтичния копнеж по Изтока“, който се отличава в работата на някои римокатолически и англикански богослови. В своя проект Пеликан се съсредоточава върху проследяването на развитието на учението на Църквата, като отбелязва критикуваното твърдение, че Православното учение няма точна история, а е непроменимо от началото. Той подчертава и литургичния аспект в оформянето и изразяването на учението на Църквата.

Този том изследва и християнския елинизъм, който Пеликан вижда като интелектуален субстрат. Той свързва този елинизъм със св. патр. Фотий и отбелязва, че той е един от многото фактори, които правят този том особено подходящ за западните читатели. Вторият том може да бъде разчитан като опит за поправяне на наложилите се мнения за Изтока и като произтичащо не само от традиционната патрицидна тенденция, а от личния живот и опит на Пеликан. В този том се изследват ключови теми като светоотеческото богословие, обожението и апофатичното богословие. Пеликан ги представя

като нишка на предание, като „непроменимата истина на Спасението“ и като възможности за изразяването на „познанието за непознаваемото“.

Преди последната глава на книгата си, Пеликан представя нова интерпретация на християнския елинизъм, който се фокусира върху взаимоотношенията между платонизма и православното богословие през XI век. Това разбиране е различно от общата представа за елинизма като общ пласт и е по-специфично насочено към тези взаимоотношения. Пеликан разглежда тези взаимоотношения, основно чрез Михаил Псел, и отбелязва, че те са били усложнени от употребата на общи философски системи и език от страна на апологетите на исляма. Платонизмът заема важно място в това разбиране на елинизма, но Пеликан настоява, че това не е вътрешно предателство на Църквата, а че човек е верен на Бога, когато проповядва догматът за Светата Троица, както е бил предаден от отците и въз основа на Новия Завет. Така догматът става финалното оправдание на всичко добро, налично не само във философските школи, били те древни или не, защото само той обединява всички добри и верни учения. Пеликан отбелязва, че „последното разцъфване на византийското православие“ включва теми, които са маркери за православното богословие в емиграция.

В богословските дебати между Изтока и Стария Рим, както и при двукратното падане на Константинопол, се поставя основата за систематизиране на византийското учение. Това систематизиране е вдъхновено от богословските спорове около Реформацията и представлява част от историята на византийското учение. То е израз на приемствеността преди и след 1453 г. и се вижда като второ процъфтяване или „трансплантация“ на славянска почва, което е белег за живо предание. При проследяването на богословието в последните три века от съществуването на Източната римска империя, мистиката се използва като маркер за здраво богословско-аскетическо предание и водещ глас във формулирането на Преданието. Аскетическите практики, съчетани с литургичния живот, са свързани и определени за пътеводни светлини. Учението на Църквата, не само в догматическо отношение, бива отразено и отразява практиката на аскетите – от св. Макарий Велики, Ориген и св. Дионисий Ареопагит чрез св. Симеон Нови Богослов до св.

Григорий Палама. Пеликан подчертава ролята, която не само аскетическото предание, но и отделните аскети играят в подготовката и реализацията на разцъфването на византийското богословие. Той акцентира водещата роля на западната и източна литургична практика и разбиране за връзката между установителните слова и епиклезата, второто от които Пеликан вижда като белег на автентично Предание. Авторът артикулира тези елементи в глава, наречена „Дефиницията на Източното различие“, където „различието“ може да бъде преведено и като конкретност.

Следващите два тома представят развитието на учението на Запад съответно до и след Реформацията. Първият от тях повече наподобява разгърнат есеистичен текст, отколкото систематично представяне. Фокусът е върху връзката между практика и теория, и внимание се обръща предимно на приемствеността и консенсуса, вместо на споровете и несъгласията. Това е направено с цел да се коригира „свръх-акцентирането на средновековната философия“, както и да противодейства липсата на внимание върху „приемствеността между светоотеческия и схоластичния период“²⁵. Акцентите поставяни в него са обект на изолирана критика, основно поради липсата на богато представяне на богословието на Тома от Аквино, но това може да бъде отнесено към разрастването на неотолизма в периода, в който Пеликан го пише.

Вторият том, в който Пеликан е изцяло на позната почва, продължава проследяването на историята на учението до 1700 г., с едно прескачане. Последната глава на този том представлява разширено изложение, което прилича на есе, на позицията на автора относно „конфесионалната догматика в разделения християнски свят“ и настъпилата ситуация към началото на XIX век, което е и крайната точка на тома. В тази ситуация фрагментирането и загубата на индивидуалността на догматичното предание стават новата норма. Тя съставлява компактно основно изложение на целия том, който се стреми да разведе повествованието до близкото минало и настоящето, което към момента на написването продължава да приема подобно разнообразие в ученето като нещо, което не е

²⁵ Pelikan, J. The Christian Tradition, Vol. 3. p. i.

просто нормално, но и нормативно. Контекстът на Сейнт Луис допълнително засилва това и от самото начало на живота на Пеликан поставя решаването на този проблем като съществена задача за богословите.

Петият том, особено интересен, тъй като е почти изцяло пропускан в подобен тип изследвания, прави опит да проследи развитието на учението малко след средата на XX век. В него има няколко елемента, които са важни за отбелязване. Първият от тях е идеята за Преданието и преданията в по-широк културен план, но и в конкретно църковен. Той използва фигурите на Джон Хенри Кардинал Нюман и Ралф Уолдо Емерсън за олицетворение на двете посоки, в които това се развива през XIX и XX век. Друг елемент е артикулирания от Фауст подход към историята и наследството, които за Пеликан са вододела между правилния подход към Преданието и алтернативния, който неизбежно завършва с отричането му. Последният от елементите, които ще отбележим тук е употребеният от него термин „соборност“ като най-добър подход към еклисиологичните казуси в глобален план, както и в икуменическото начинание. Заедно с това са подложени на критика и някои от основните подходи в рамките на същото начинание за извоюване на това единство посредством прескачане на въпроса за богословието и учението и насочване директно към съвместно социално, първоначално служение.

Когато става член на академичната общност на Йейл, Пеликан е удостоен с поста „Titus Street Professor“ по Църковна история в Yale Divinity School и преподава там близо десет години. През 1972 г. настъпва промяна, която премества аналогичната на богословски факултет структура в рамките на Факултета по изкуства и науки. Пеликан не само се мести, но също така получава най-престижната академична позиция в Йейл – „Sterling Professor“, която се присъжда само на изследователи, признати за най-добрите в своята област. Той продължава да води лекции по историята на учението на Църквата, но преподаването му е прекъснато, когато е избран за Декан на Graduate School of Arts and Sciences през 1973 г., за една година. В тази роля той се занимава с административни задължения и управление на докторантската програма. След година на временното положение, той е избран за постоянен Декан и остава на тази позиция до 1978 г. Въпреки

административните отговорности, Пеликан продължава активно да се занимава с изследователска работа. Отделянето от аудиторията не го отделя от библиотеките и той продължава активната си работа в тях, макар и с намален интензитет. Този период може да бъде определен като затишие преди буря. Точно по време на него той завършва втория том на своя *magnum opus*, който най-силно подчертава източния му заход.

Писмата, открити в архивите на Принстън²⁶ и Южния методистки университет, между Пеликан, прот. Флоровски и Алберт Аутлер, разкриват и доказват вече очертаното до тук. В писмата между Аутлер и Пеликан основна линия заема съвместната им работа в рамките на „Вяра и порядък“, както и общото им познание и загриженост за прот. Флоровски, особено ясна когато двамата обсъждат погребението му²⁷.

В писмата между Аутлер и прот. Флоровски, от друга страна, се открива една не толкова видима страна на последния – загрижеността за мястото на богословието в общото им начинание, както и острата критика към мълчанието на някои от представителите на ССЦ по отношение на състоянието на християнството на Изток.

Писмата разменени между прот. Флоровски и Пеликан, от които бяха открити само написаните от Пеликан, открива ранния етап на техните взаимоотношения, както и активната научна и творческа работа, която двамата планират, но не успяват да завършат. Непрекъснато прозира влиянието, както методологично, така и духовно, което прот. Флоровски има върху Пеликан, което, обаче, самият той огласява много по-късно. Като край на втория период от живота му приемаме излизането от печат на последния том от „The Christian Tradition“.

²⁶ Jaroslav Pelikan Correspondence, Albert C. Outler Papers, Bridwell Library Special Collections, SMU, Box 1146B, Folder 1; Georges Florovsky Correspondence, Albert C. Outler Papers, Bridwell Library Special Collections, SMU, Box 1137A, Folder 23; Pelikan, Jaroslav; Georges Florovsky Papers, C0586, Manuscripts Division, Department of Special Collections, Princeton University Library.

²⁷ Писмо, Пеликан–Аутлер, 14.08.1979 г., Jaroslav Pelikan Correspondence, Albert C. Outler Papers, Bridwell Library Special Collections, SMU, Box 1146B, Folder 1.

3. Преминаването на Ярослав Пеликан към Православието

Дотук представената информация трябва да даде основна представа за географските, академичните и интелектуалните промени в живота на Ярослав Пеликан. Тези промени започват с приемането на духовното наследство в родния му дом и продължават с неговото изследователско развитие в различна област от тази, която първоначално е избрал. В последствие открива новата посока и се фокусира върху изследването на Преданието на Църквата под ръководството на прот. Георги Флоровски. Пеликановият *tag-nit oris* променя основно подхода към историята на учението на Църквата, предимно обръщайки парадигмата изградена от Харнак и наследниците му.

В тази хронологична рамка, забелязваме ясно симпатии и интерес към Православието от страна на Пеликан. Заедно с тях у него може да се забележи и нарастващо внимание, своеобразно връщане, към историята и задачата на историка. В последното десетилетие като преподавател в Йейл той се фокусира върху разгръщането на различни полета от своята, работа, които до този момент са били изцяло насочени към големия му проект.

Няколко текста маркират не само неговото завръщане, а и връзката му с прот. Флоровски. Един от тях²⁸, написан в чест на прот. Г. Флоровски, се насочва към въпросът за приемствеността и Преданието, както и ключовата роля, която историята има в придобиването на това Предание от общности, които по своя воля са се отделили от него. Тук се разкрива най-вече придобитата методология от прот. Флоровски, но сами по себе си не са особено оригинални. Други два текста, обаче, са развития на теми, загатвани от прот. Флоровски.

Първият от тях²⁹ е един от редките текстове на Пеликан, фокусирани върху методологични въпроси. В него той развива основната линия на размисъл в „Затрудненията

²⁸ Pelikan, J. „Puti Russkogo Bogoslova: When Orthodoxy Comes West“. – In: Schatkin, M. (ed.). *The Heritage of the Early Church: Essays in Honor of the Very Reverend Georges Vasilievich Florovsky. Orientalia Christiana Analecta*, 195. Rome: Pontificale Institutum Studiorum Orientalium, 1973, 11–16.

²⁹ Pelikan, J. „Historian as Polyglot“. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 137 (1993), 659–668.

на християнина историк³⁰, но в диалог с идеята за неопатристичния синтез. Тази тема е голяма и важна за обсъждане, но същевременно, не попада в обхвата на настоящето изследване. В текста Пеликан настоява за необходимостта от (поне) двуезичност на изследователите на история, но не в чисто лингвистичен смисъл, но и в чувствителността им към миналото и настоящето.

Вторият³¹ е директно продължение на едноименната статия на прот. Флоровски. Биографичните бележки в нея са някои от най-ценните. Освен това тя е внимателно обръщане към някои аспекти от работата на Харнак, основно в критичен тон, което я прави своеобразна подготовка за преосмислянето на живота и работата на Пеликан, които той започва след това. Тя е и апология за ролята и важността на историческото богословие.

Самото обръщане на Пеликан, приемането му в пълно светотайнствено общение с Православната църква е резултат от вече споменатите нишки, но трябва да бъде разглеждано като завръщане чрез продължаване. Информацията, която е налична за този период е много ограничена и не е достатъчна, за да се състави пълна или дори обща представа за живота му. На 75 години, Пеликан и неговата съпруга Силвия са приети в Православната църква след миропомазание от митрополит Теодосий (Лазор), първойерарх на Православната църква в Америка (ОСА) и митрополит на Вашингтон. Това се случва на Благовещение в храм „Св. Трима Светители“ в Семинарията „Св. Владимир“, през 1998 г. Малкото налични свидетелства от периода разкриват това именно като завръщане и завършване на много по-отдавна започнал ход.

Във всичките си изследвания върху Преданието и историята на Църквата, Ярослав Пеликан акцентира върху приемствеността в живота и вярата на Църквата, и в това се корени и неговото преминаване към Православието. Не се е случило нещо ново или различно в неговия живот или вяра, а просто е извършена последната стъпка към отправната точка. Вследствие на това, нищо външно в живота му не се променя. Той

³⁰ 12. Флоровски, Георги. „Затрудненията на християнина историк“ – В: Християнство и култура, София: „Библиотека Православен калейдоскоп“, 2006, 37–68.

³¹ Pelikan, J. „The Predicament of the Christian Historian“. *Reformed Review*, 52 (1998), 196–211; *Reflections: Center of Theological Inquiry*, 1 (1999), 26–47.

продължава да посещава богослуженията, както е правел и да този момент. Също така, работата му не се променя. Той остава един от най-силните привърженици на Православието на Запад и подчертава важното място на Преданието в историята и значението на богослужението за и в това Предание.

След своето обръщение, храмът „Св. Трима Светители“ става енорийски за Пеликан и неговата съпруга, а той остава част от управителния съвет на Семинарията до края на живота си. В същото време, ангажиментите му в различни публични и дори държавни позиции заместват лекциите му, а някои от неговите книги се превеждат на различни езици. През 2000 година, Пеликан е обявен за „жива легенда“ от Библиотеката на Конгреса и по време на получаването на тази награда той прави кратко обръщение, в което сравнява библиотеките с терапевтични институции, свързани с личния му опит. Наградата „жива легенда“ се присъжда от Библиотеката на Конгреса на личности, чиито професионални постижения и посветеност служат като примери за отличие и са допринесли за обогатяването на нацията по множество начини.

Към средата на 2004 г. бива диагностициран с белодробен карцином, с който продължава да се бори докато приключва последната си книга – тълкуване на книга „Деяния Апостолски“³². След продължителна битка с карцинома, Ярослав Пеликан я губи след седемнадесет месеца.

На 13 май 2006 година той се упокоява в Господа, заобиколен от семейството си в своя дом в Ню Хейвън. Опелото се провежда същия ден вечерта в храма „Св. Трима Светители“ в „Св. Владимир“. На следващия ден се отслужва заупокойна Литургия в негова памет. Той е погребан в общение с Православната църква и като православен християнин, като прекарва последното десетилетие от живота си като такъв и вероятно, не пряко, от по-рано.

На 10 октомври същата година се провежда парастасът и възпоменателната служба в параклиса „Бетел“ в Йеил. Според искането на Пеликан, е прочетен откъс от

³² Pelikan, J. Acts. Brazos Theological Commentary on the Bible. Grand Rapids, MI: Brazos Press, 2006. p. 13.

„Великият инквизитор“ и руският хор в Йеил изпълнява „Богородице Дево“ от вечернята на Рахманинов. Дълбоките връзки с Изтока и приемствеността на славянското предание са големите теми, които преминават през живота на Пеликан, започвайки и завършвайки с него. След неговата кончина има малко възпоменателни текстове, които поставят под съмнение или критикуват обръщането му.

Делата, както е казвано многократно и граничещо с клише, но не по-малко вярно, говорят по-силно от думите. В случая на Пеликан централното дело, осмислило, изпълващо и реализиращо всичките му останали е запечатано със светото миро и „дара на Светия Дух“ в пълно общение с Православната църква, в обятията на която той се упокоява, и в която, но не само, се пази паметта за него. Малък опит за принос към тази памет е и настоящият текст.

Заключение

В целия живот на Пеликан той изследва две неща – приемствеността и промяната. Те са ярко изразени по различен начин в лицата на прот. Георги Флоровски и Адолф фон Харнак. Приемствеността и промяната са видими в различни исторически ситуации и са непрестанно присъствени в някои аспекти от живота му. Последните трудове на Пеликан представляват преосмисляне на неговите първи теми. Промените включват прехода му от богословие към история и към историческо богословие. Парадоксално този преход е и преход от конфесионално-обвързани образователни институции към секуларни университети. Всички тези те са част от неговия голям преход от лутерански пастор към университетски преподавател и църковен деец в Православието – постепенен, но жив и осмислен чрез цялостния му труд и живот. Промените са забележими, но по-ярка е същата приемственост на която той посвещава живота си.

Историята и традициите, особено автентичните, които не се подлагат на маркетингови стратегии, са непопулярни през периода, в който работи той. В неговата работа и учебни позиции се отразява промяната в неговия живот от богословие и философия

към история и отново към история и богословие. Първата му книга³³, започната докато преподава философия във „Валпарейсо“, но завършена когато е преподавател по систематическо богословие в „Конкордия“, изразява това развитие.

След това през следващите три десетилетия Пеликан се представя като историк на учението на Църквата и, след 1970 г., просто като историк на идеите. Този преход много се доближава до същия на Харнак. Мотивацията му за този подход е свързана с развитието на по-широкото разбиране за задачата на богословието, особено сред по-консервативните среди на LCMS. Такъв подход, освободен от ограниченията на една определена общност, може да се разглежда като отстъпление от установената истина в нея, но в случая на Пеликан това е стъпка към истината.

Пеликановото увлечение по изучаването на учението на Църквата се разширява към признаване на ролята на историята на християнството в по-широката култура. Това представлява допълнително развитие на предходния подход и в същото време служи като апология както за метода, така и за вярата в глобален план. Най-точният, но не най-ясен начин, по който може да се опише този подход, е неапологетична апология. Пеликан просто проследява артикулацията на отделни аспекти от учението на Църквата, което ги представя като нещо много повече от статични догматически системи, които са се появили в определен момент. При такъв поглед те се разбират като жива вяра и живо Предание.

Голяма част от творчеството на Пеликан е насочена към изучаването, разбирането и предаването на историята на християнството. Приемствеността е част от самото му себеопределение като личност: „... детето наистина е баща на човека, а в първата книга (включително и собствената ми) може да се открият произволни коментари и бележки, които, несъмнено несъзнателно, са предусещания за бъдещи идеи и развития“³⁴.

³³ From Luther to Kierkegaard: A Study in the History of Theology. St. Louis: Concordia Publishing House, 1950.

³⁴ Pelikan, J. „Amnesia, An Occupational Disease of Professionals – and Its Antidote“. New Haven: Video Production Services, Yale University School of Medicine, 1995.

Неопатристичният синтез и християнският елинизъм, едни от най-известните идеи разгърнати от прот. Флоровски, са и най-критикуваните. В някои случаи критиките са обосновани, докато в други може да се предположи, че зад тях стои по-малко академична честност. В ранните години на тези критики, Пеликан е жив, но не пише апология или отговор. Това се дължи на факта, че самият той е апологията. Четвъртата част, бъдещият етап на това изследване ще трябва да се фокусира върху Пеликан, който приема и модулира основната тема за неопатристичния синтез и я развива в цялата си работа, която представлява добър модел за цялостното богословско начинание.

От гледна точка на родната школа, в която катедрата по Историческо богословие, самостоятелна отново от две години, изгражда или се връща към своята методология, този синтез е от ключово значение за запазването на баланса между двете понятия, които носи в името си. Работата на Пеликан е само един от аспектите на историческото богословие, но един от много важните, поради неговото разбиране на историята като стъпка на вярата към света, или както проф. Павлов го нарича – патерицата на богословието в академичната общност и не само в нея, думи, които остават неиздадени.

От самото начало на своя живот Ярослав Пеликан се посвещава на изучаването и предаването на Преданието. Това е трудна, но благородна задача, която го променя и води към лична промяна. Преходът му към Православната Църква е формалното завършване на дълъг процес, който е един от основните аргументи на прот. Флоровски и много добронамерени православни богослови за участието на Православната Църква в междухристиянския диалог. Пеликан е доказателство за ползите от това. Навлизането му в Църквата се дължи на навлизането му в богословското разбиране за историята. Един от основните му вдъхновители, Кардинал Нюман, в известното си „Есе“ настоява, че „всеки, който е дълбоко в историята, спира да е протестант“³⁵. Пеликан е добро доказателство за това, но пътят му очертава по-добра методология.

³⁵ Newman, John Henry. An Essay on the Development of Christian Doctrine. p. 12.

Самооценка на научните приноси

1. Изследването е първият извършен опит да се създаде обща биографична скица на живота на Ярослав Пеликан. То е и първият случай, в който основните линии в мисълта на Пеликан са съотнесени към контекста и междуличностните му академични взаимоотношения.
2. За първи път ключовите трудове на Пеликан, водещи до преосмисляне на историческото богословие на Запад, са анализирани в рамката на цялостното му творчество и личната му семейна и академична приемственост.
3. Изследвани и тълкувани са до този момент непроучвани архиви, които разкриват връзката на Пеликан с прот. Георги Флоровски, а също откриват и фрагментарни аспекти от работата на последния.
4. Чрез преведените фрагменти и представените анализи творчеството на Ярослав Пеликан беше направено малко по-достъпно за родната школа. Също беше създадена пълна библиография от и частична за него, които осветлява наследството му.
5. Бяха очертани рамките на следващите стъпки за изследване, както и бяха подбрани и аргументирани конкретни трудове на Пеликан, които да бъдат преведени.

Научни публикации свързани с темата

Аврамов, Т. „Ярослав Пеликан и историята на богословието“. *Богословска мисъл (Forum Theologicum Sardicense)*, 24:2 (2019), 155 – 164.

Аврамов, Т. „Ярослав Пеликан: Към Православието чрез Преданието, Опит за кратко животоописание“. *Християнство и Култура* 158 (2021), 29-41.

Аврамов, Т. „Затрудненията на християнските историци?“. *Богословска Мисъл (Forum Theologicum Sardicense)* 26:1 (2021), 86 – 96.